

РОЗДІЛ X. ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

УДК 373.51

О. С. Козяр

НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ

У статті розглядається актуальна проблема організації науково-дослідницької діяльності у сучасній школі. Запропоновано шляхи активізації творчої та пізнавальної діяльності учнів, формування у них дослідницьких умінь та навичок.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, творчість, пізнавальна активність, інтелектуальні здібності.

Думка про те, що класичні шкільні знання є надто віддаленими від реального життя і практичної діяльності стала вже настільки розхожою, що сприймається майже як аксіома. Випускникам сучасної школи достатньо складно віднайти гідне місце в дорослому житті, адаптуватися до нього, стати конкурентноспроможним, знайти з проблемних життєвих ситуацій оптимальні варіанти виходу. Маємо достатньо прикладів коли випускники виявляються безсилими перед жорстокими реаліями дійсності, губляться, зупиняються у своєму розвитку, виявляються неспроможними повною мірою реалізуватись, як творчі особистості, висококваліфіковані професіонали. Це стосується навіть тих, хто успішно навчався в школі. Тому перед сучасною освітою постало нагальне завдання навчити учнів творчості, активізувати їх творчу активність та залучити до навчально-дослідницької діяльності. Саме здатність до саморозвитку, до творчості є головною умовою успішності в подальшому житті.

Сучасний процес підвищення ефективності надання освітніх послуг передбачає цілеспрямовану систему взаємозв'язку навчальної та дослідницької діяльності учнів. Навчально-дослідницька діяльність забезпечує створення творчої особистості, її розвиток, навчання і виховання за допомогою активного включення в дослідження змісту будь-якої інформації. Такий процес навчання дозволяє сформувати учня як:

- теоретика, який володіє спеціальними знаннями та інтелектуальним інструментарієм (знаннями-трансформаціями) для їх самостійного придбання;
- експериментатора, який володіє спеціальними вміннями експериментування;
- філософа, який володіє системним науковим мисленням, що лежить в основі світогляду вільної особистості, здатної до аналізу явищ, природи, суспільства та їх пояснення;
- винахідника, який уміє застосовувати отримані знання для розробки інноваційних проектів;

- громадянина, який гармонійно поєднує особисті інтереси, інтереси сім'ї і держави.

Принципова особливість навчально-виховного процесу полягає у тому, що учні є дослідниками, а навчальний матеріал – таким, що досліджується.

Навчально-дослідницька діяльність передбачає введення нової типології уроків, що реалізує дослідницький підхід у навчанні та вихованні учнів:

- підготовка дослідження;
- дослідження (теоретичне, експериментальне; індивідуальне, групове, колективне; комбіноване);
- узагальнення результатів дослідження;
- застосування результатів дослідження;
- підведення підсумків досліджень;
- програмування і планування нових досліджень.

Дослідницька діяльність учнів – це процес, що формує майбутнього випускника шляхом індивідуальної пізнавальної роботи, яка направлена на отримання нового знання, вирішення теоретичних та практичних проблем, самовиховання і самореалізацію своїх дослідницьких здібностей та вмінь. Працюючи в закладі нового типу я зіткнулася з проблемою: як створити умови для індивідуального розвитку кожного учня?

В даний час традиційний урок не забезпечує включення всіх школярів у навчальний процес, оскільки дитина є не активним суб'єктом, а скоріше об'єктом впливу: вчитель сам планує, організовує процес навчання, вносить зміни в діяльність учня. Таким чином, дитина, яка залишається пасивною, не має можливості проявити самостійність, розвивати особистісні якості. Вирішення проблеми розвитку творчого потенціалу учнів означає організацію їх діяльності направлену на самостійне відкриття нового. Одним із головних факторів розвитку сучасного школяра є пізнавальна творча діяльність дитини. Тільки в процесі активної діяльності формується і розвивається особистість.

Загальновідомий той факт, що творчість є однією з основних потреб людини, приносить їй велику насолоду, радість, додає їй сили. Дитина втомлюється від рутинної, одноманітної роботи набагато більше, ніж від навчання, в якому вона може проявити себе, зробити маленьке відкриття. Про це писав В. О. Сухомлинський: «Ми намагаємося, щоб наш учень читав журнали, науково-популярну літературу: чим більше він читає в силу своєї зацікавленості книгою, наукою, тим простіше він оволодіє основами наук, тим менше часу піде у нього на виконання домашніх завдань ... Перенавантаження ж буде там, де розумова праця носить односторонній характер: учень тільки заучує. Ліквідація перенавантаження залежить не від механічного зменшення обсягу знань, передбачених програмою, а від змісту, характеру інтелектуального життя учня».

Забезпечити своїх вихованців всіма знаннями, необхідними в житті, школа, звісно, не може. Вона озброює учня лише основами наук і разом з тим повинна навчити його вмінню здобувати знання, творчо застосовувати їх на практиці. Для цього необхідно знайомити учнів з методами наук і прививати їм

дослідницькі навички. Як показує практика, діти по природі своїй дослідники, з великою цікавістю беруть участь в найрізноманітнішій дослідницькій роботі. Невтомна жага нових вражень, допитливість, бажання експериментувати, самостійно шукати істину розповсюджуються на всі сфери діяльності дітей.

Метою організації дослідницької діяльності учнів є формування у них пізнавальної активності. Мета може бути досягнута, якщо будуть вирішені слідуючі задачі: розвиток логічного мислення, творчих та комунікативних здібностей, вміння узагальнювати та систематизувати інформацію, формування спостережливості і уваги, вміння працювати з художньою та науковою літературою.

Успіх у дослідницькій діяльності визначається не лише рівнем знань і вмінь учнів, але й залежить від мотиваційного, інтелектуального й вольового компонентів, рівня інтересів і нахилів у поєднанні з високою працездатністю. Творчий процес, на думку А. М. Матюшкіна, передбачає наявність можливості знаходження проблем і продуктивного їх розв'язання, яка в свою чергу зумовлена внутрішньою мотивацією. Ученим було доведено, що дослідницька активність залежить від рівня особистісного прийняття ситуації як проблемної: внутрішньої особистісної потреби в знаннях, яких не вистачає, перетворює ситуацію в проблемну. У тому випадку, коли відсутня пізнавальна мотивація, пов'язана з виконуваною діяльністю, відсутня також самостійність знаходження й пошук рішення проблеми.

Для формування в учнів дослідницьких умінь необхідно підібрати найбільш придатні методики стимуляції творчого процесу, вибір яких визначається такими критеріями: простотою, доступністю в розумінні, можливістю засвоєння за обмежений час, високою результативністю активізації та стимуляції дослідницької діяльності учнів. Вважаю, що цим критеріям відповідають методики «Пошук аналогій», «Алгоритм розв'язання дослідницьких задач», «Колективний проект» тощо.

Необхідним також є поступове ускладнення методик проведення дослідницької діяльності, що досягається за рахунок застосування певних прийомів. Наприклад, прийом тимчасових обмежень, що ґрунтується на врахуванні суттєвого впливу часового фактора на розумову діяльність; прийом раптових заборон (заборона учням використовувати будь-яку довідникову літературу); прийом нових варіацій (вимога до учнів виконати вправу по-іншому); прийом інформаційної недостатності (проблемне завдання подається з неповною кількістю даних, необхідних для виконання); прийом інформаційного перенасичення (включення в умову проблемного завдання зайвих відомостей). Важливим є визначення головних умов здійснення процесу формування дослідницьких умінь учнів.

Педагогічною аксіомою є твердження, що засвоєння одного й того ж змісту відбувається в дітей по-різному. Діти різняться за темпом роботи, за працездатністю, за швидкістю засвоєння. Володіння інформацією про індивідуальні особливості кожного учня допомагає вчителю запланувати й здійснити діяльність із дітьми таким чином, щоб допомогти більш ефективному

розвитку особистісних можливостей кожної дитини, тому необхідним напрямом роботи з розвитку дослідницьких умінь учнів є також діагностика, що здійснюється як на початковому етапі для визначення рівня готовності учня до дослідницької діяльності, так і в процесі розвитку в нього дослідницьких умінь. Важливим є питання готовності учня до розвитку в нього дослідницьких умінь, відповідно – і вікових особливостей. Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження дозволяє стверджувати, що розвиток будь-якого нового вміння вимагає, щоб дитина знаходилася в стані готовності до діяльності. Для того, щоб дитина могла ефективно виконувати вправи й завдання, вона повинна досягти певної стадії розвитку й володіти низкою попередніх знань та умінь.

Психологами доведено, що підлітковий вік характеризується потенційною можливістю усвідомленого і цілеспрямованого входження людини в культуру. Відповідно до теорії Ж. Піаже, особливістю когнітивного розвитку підлітка є розвиток мислення на рівні формальних операцій. Таке мислення потребує здібності формулювати, перевіряти й оцінювати гіпотези, тобто воно уможлиблює потенційну готовність учня до наукового дослідження оточуючого світу й себе в ньому. Інтелектуальний потенціал у підлітковому віці вже аналогічний інтелекту дорослої людини. Принципова відмінність полягає лише в тому, що в підлітка менше життєвого й інтелектуально досвіду. За теорією Ж. Піаже, до підліткового віку в дитини за нормального розвитку сформовано формально-логічне мислення, яке є передумовою розвитку рефлексії. Рефлексія необхідна для формування самосвідомості й розвитку дослідницьких умінь у процесі загального розвитку особистості. Тому можна припустити, що освоєння дослідницького пізнання дійсності може стати одним із факторів розвитку особистості та способів уходження в простір культури.

Однією з головних вимог до змісту формування дослідницьких умінь учнів є комплексний підхід до навчання, оскільки навчання буде найбільш ефективним у тому випадку, якщо буде вестися комплексно, пронизувати різні теми. Робота з формування дослідницьких умінь умовно може бути розділена на чотири взаємопов'язаних напрями: включення елементів дослідження в лекції під час вивчення нового матеріалу; включення елементів дослідження під час виконання тренувальних вправ; включення елементів дослідження під час виконання домашніх завдань; включення елементів дослідження на позакласних заняттях (реферати, заняття в наукових гуртках, виконання колективних наукових проєктів). Тому програму необхідно ускладнювати, зробити цікавою, щоб учні активно займалися науково-дослідницькою діяльністю.

Провідними інтелектуальними вміннями особистості як основи для формування дослідницьких умінь, є такі:

- розуміння – інтерпретує словесний матеріал, схеми, графіки, діаграми;
- застосування – використовує конкретний матеріал у конкретних ситуаціях і в нових умовах;
- аналіз – виділяє приховані припущення, бачить помилки і упущення в логіці судження, простежує відмінності між фактами і наслідками;

- синтез – використовує знання із інших галузей для вирішення тієї чи іншої проблеми, пропонує план проведення експерименту.

Для розвитку навчально-дослідницьких здібностей учнів неохідне використання різноманітних форм організації навчального процесу, зокрема таких, як урок, факультатив, науковий гурток, консультація, індивідуальна робота. Бажаного результату можна досягти, якщо перед учнями ставити послідовно посильні теоретичні та практичні завдання, виконання яких дає їм нові знання. Навчання за допомогою небагатьох, але добре підібраних завдань, які виконуються учнями здебільшого самостійно, сприяє включенню їх у творчу дослідницьку діяльність.

На основі вивчення психолого-педагогічної літератури та власного педагогічного досвіду визначаємо такі основні етапи організації навчального процесу, спрямованого на розвиток в учнів дослідницьких умінь: діагностика вихідного рівня розвитку дослідницьких умінь в учнів; роз'яснення вчителем важливості й необхідності даного вміння; інструктаж про його зміст і способи оволодіння ним; встановлення зв'язку з умінями, які є в учнів; виконання спеціально розробленої системи практичних завдань; оперативний контроль за ходом розвитку умінь; застосування умінь у нових, нестандартних ситуаціях; закріплення сформованого вміння, перетворення його в навичку і звичку самостійно застосовувати його в щоденній практиці.

Таким чином, дослідницькі уміння як базові компоненти особистості виражають провідні характеристики процесу творчого її становлення, відображають універсальність її зв'язків з оточуючим світом, ініціюють здатність до творчої самореалізації, визначають ефективність пізнавальної діяльності, сприяють перенесенню знань, умінь і навичок дослідницької діяльності в будь-яку галузь пізнавальної і практичної діяльності.

Список використаної літератури

1. Сучасний урок: теорія і практика моделювання: [навч. посібник] / Т. І. Чернецька. – К.: ТОВ «Праймдрук», 2011. – 352 с.
2. Левитес Д. Г. Практика обучения: современные образовательные технологии / Д. Г. Левитес. – Москва-Воронеж, 1998. – 288 с.
3. Недодатко Н. Г. Формування навчально-дослідницьких умінь старшокласників // Дис. канд. пед. наук. – Кривий Ріг, 2000.
4. Новиков А. М. Методология учебной деятельности / А. М. Новиков. – М.: Эгвес, 2005. – 176 с.
5. Онисимова О. И. Некоторые аспекты и особенности научно-исследовательской деятельности как образовательной технологии // Отечество. – 2001. – № 7. – С. 12–18.
6. <http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku/3/statti/2zabolotny/zabolotny.htm>

Оксана Козяр. Учебно-исследовательская деятельность как средство формирования творчества учащихся.

В статье рассматривается актуальная проблема организации научно-исследовательской деятельности в современной школе. Предложены пути

активизации творческой и познавательной деятельности учащихся, формирование у них исследовательских умений и навыков.

Ключевые слова: *научно-исследовательская деятельность, творчество, познавательная активность, интеллектуальные способности.*

Oksana Koziar. Teaching and research activities as a means of students' creativity formation.

The article deals with the problem of organizing relevant research activities in the modern school. Suggested ways to enhance the creative and cognitive activity of students, fostering their research skills.

Key words: *research and development activities, creativity, cognitive activity, intellectual abilities.*

УДК 374.31

В. П. Правий

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ПОЗАУРОЧНИЙ ТА ПОЗАНАВЧАЛЬНИЙ ЧАС: З ДОСВІДУ РОБОТИ

У статті розкривається досвід роботи з організації навчально-дослідницької роботи учнів у позаурочний та позанавчальний час. Звертається увага на використання інформаційних технологій під час роботи над науково-дослідницькою проблемою.

Ключові слова: *навчально-дослідницька діяльність дітей, метод проектів.*

Постановка проблеми. Нинішній етап розвитку освіти в Україні характеризується пошуками нестандартних підходів до розв'язання нових освітньо-виховних завдань. Сучасна освіта вимагає модернізацію змісту і структури управління діяльності директора школи, генерування і реалізацію нових ідей та освітніх ініціатив. Значну увагу в організації навчально-дослідницької діяльності старшокласників приділяє адміністрація школи. Від неї, її компетентності, обізнаності, бажань організовувати позакласну та позашкільну діяльність учнів залежить успіх у проведенні такого виду робіт.

Під навчально-дослідницькою діяльністю дітей розуміють процес вирішення ними навчальних, частково наукових і особистісних проблем, що має своєю метою створення науково-дослідницького портфоліо [1; с.312]. Учень виконує навчально-дослідницьку роботу під керівництвом вчителя, який радить, консультує, налаштовує на можливі висновки, але ніякому разі не диктує чи пише роботу за учнів.

Роль вчителя при організації навчально-дослідницької діяльності дітей дуже відповідальна, але відрізняється від тієї, що орієнтована на традиційне навчання; навчально-дослідницька діяльність учнів має сприяти розвитку критичного та творчого мислення [2; с. 1].

Завдання організації навчально-дослідницької діяльності старшокласників повинно бути завжди в полі діяльності адміністрації школи. Для проведення такого виду позакласної та позашкільної діяльності учнів